

⁹ Ключковська І. Держава – діаспора у світових реаліях / І. Ключковська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки. – 2008. – Вип. 11. – С. 8–19.

¹⁰ Ключковська І. Що може діаспора? Досвід інших країн та реалії України / Газета «День» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/shcho-mozhe-diaspora>.

¹¹ Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Національної комісії з питань закордонних українців» / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1024-2004-%D0%BF>.

¹² Закордонні українці вимагають власного міністерства / Газета «Експрес» online [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://expres.ua/news/2014/09/01/113215-zakordonni-ukrayinci-vymagayut-vlasnogo-ministerstva>.

¹³ Закордонні українці вимагають власного міністерства / Газета «Експрес» online.

¹⁴ Указ Президента України «Про культурно-інформаційний центр у складі закордонної дипломатичної установи України» / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/142/2006>.

¹⁵ Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2015 року / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал [Електронний ре-

сурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/682-2012-%D0%BF>.

¹⁶ Ключковська І. Держава – діаспора у світових реаліях.

¹⁷ Ключковська І. Що може діаспора?

¹⁸ Галицький С. Діаспора має знати про українські реформи / Українське слово. Ukrainian Weekly Newspaper. USA. Canada [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrslowo.net/ukrainstvom/ukrainian-community/19597.html>.

¹⁹ Гочак М. Діаспора є найбільшим лобістом України у світі / Репортер. Ів-Франківський обласний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://report.if.ua/gazeta/tyzhden/myroslav-gochak-diaspora-ye-najbilshym-lobistom-ukrayiny-u-sviti/>.

²⁰ Там само.

²¹ Проблеми закордонного українства / Українська Греко-Католицька парафія Святого Миколая [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrainische-kirche.com/index.php?id=19&xttnews%5Bpointer%5D=13&xttnews%5Btt_news%5D=260&xttnews%5BbackPid%5D=10&cHash=2017e0c176.

²² Ключковська І. Держава – діаспора у світових реаліях.

²³ Ключковська І. Що може діаспора?

²⁴ Мотиль О. Імідж України та діаспора / Тиждень.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Columns/50/5782>.

УДК: 327.8(410:436) «1918»

© Уляна Сахновська
(м. Чернівці)

АВСТРО-УГОРЩИНА ЯК ОБ'ЄКТ БРИТАНСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1918 рік)

У статті висвітлено співвідношення британської політики і пропаганди щодо Австро-Угорщини. Маючи у власному «тилу» колоніальну імперію, її правителі не могли відкрито підтримувати актуальні на той час заклики «національного визволення». В екстремальних умовах тотальної війни цю місію виконали пропагандисти з Відділу пропаганди на противника при Міністерстві інформації.

Ключові слова: пропаганда, Австро-Угорщина, Відділ пропаганди на противника («дім Крю»), Міністерство інформації.

Uliana Sakhnovska. Austria-Hungary as the object of British propaganda at the final stage of the First World War (1918). The article investigates correlation between British politics and propaganda concerning Austria-Hungary. Owning the great colonial empire, its rulers could not openly support topical at that time calls of «national liberation». In such extreme conditions of total war this mission was accomplished by propagandists of the Enemy Propaganda Department under the Ministry of Information.

Keywords: propaganda, Austria-Hungary, Enemy Propaganda Department (Crewe House), Ministry of Information.

Уляна Сахновская. Австро-Венгрия как объект британской пропаганды на завершающем этапе Первой мировой войны (1918 год). В статье освещено соотношение британской политики и пропаганды по вопросу Австро-Венгрии. Имея в своем «тылу» колониальную империю, ее правители не могли открыто поддерживать актуальные в то время призывы к «национальному освобождению». В экстремальных условиях тотальной войны эту миссию выполнили пропагандисты Отдела пропаганды на противника при Министерстве информации.

Ключевые слова: пропаганда, Австро-Венгрия, Отдел пропаганды на противника («дом Крю»), Министерство информации.

Постановка наукової проблеми та її значення. Впродовж 1914-1918 років у Великій Британії велись активні пошуки ефективності зовнішньої пропаганди. Організаційно цей процес проходив у три етапи: у вересні 1914 року було засноване невелике секретне Бюро (War Propaganda Bureau), яке у 1917 році замінив формально підлеглий Форін офісу Відділ (Department of Information), та, насам-

кінець, ціле Міністерство інформації (початок 1918 року), яке діяло до завершення світової війни.

Про обставини і суть останньої перебудови пропагандистського апарату вже повідомлялося¹. На межі 1917-1918 років питання про роль пропаганди набувало першочергового значення, про що свідчить його обговорення на найвищому рівні: впродовж грудня-січня секретаріат Военного кабінету виносив це питання на десять засідань². Нова ситуація на міжнародній арені вимагала змінити методи пропаганди і перейти від окремих операцій, розрахованих, як правило, на інтелектуальну еліту, до масової пропаганди. В результаті пропагандистський апарат було реорганізовано в черговий і останній раз за час війни. Всі його служби формально відокремлювались від Форін Офіс і переходили у підпорядкування нового Міністерства інформації, яке очолив газетний магнат, канадець за походженням лорд Бівербрук. Отже, на певний період (до 31 грудня 1918 року) пропаганда стала відносно самостійною і мала можливість проводити «особливу» лінію стосовно деяких питань зовнішньої політики.

Саме у цьому контексті не менш важливим організаційним нововведенням став чіткий розподіл функцій пропаганди. До останнього року війни пропаганда велась переважно у нейтральних та союзних державах, проте нова критична ситуація вимагала рішучих дій у ворожих країнах. Лорду Норткліффу було доручено керувати Відділом пропаганди на противника, причому підпорядковувався він безпосередньо главі уряду Девіду Ллойд Джорджу. Спеціальна заява з цього приводу засвідчує: «Лорд Бівербрук рекомендує прем'єр-міністру всі напрямки зовнішньополітичної пропаганди на ворога доручити Норткліффу, який буде доповідати особисто йому [прем'єр-міністру]»³. Пропаганда у Британській імперії, державах-союзниках і нейтральних державах залишалась за Міністерством інформації. Єдине виключення становила Італія, звідки «дім Крю» – так стали називати установу Норткліффа за місцем її розташування у домі маркіза Крю – вів пропаганду на Австро-Угорщину.

Цікаво зазначити, що підвищення пропаганди до рівня самостійного міністерства викликало хвилю протестів у Палаті громад. Далеко не всі розуміли також доцільність відокремлення пропаганди на противника в окрему одиницю. Сатиричний журнал «Панч» у статті «Нова дипломатія» повідомляв, що установа Норткліффа буде, напевно, коментувати міжнародні події десь на Далекому Сході, зокрема в Тибеті. «У Лхасі вже зроблені необхідні приготування до зустрічі з Норткліффом, – іронізував автор статті, – а Великий Лама знаходиться у стані сильного емоційного збудження з нагоди прибуття такого знатного пана»⁴.

Проте, критика найстарішого сатиричного часопису цього разу була недоречною. Тотальна війна вимагала зміни форм і методів пропаганди, і підрив морального духу населення країн-противників став такою ж необхідністю, як і вдосконалення зброї чи зміни стратегії ведення війни. Отже, новий відділ

спрямував свої зусилля проти суперника, головним чином – Німеччини й Австро-Угорщини. Однак, на практиці виявилось, що саме багатонаціональна імперія Габсбургів і є тією слабкою ланкою, з якої можна було розпочати новий вид пропаганди. У її основу, цілком зрозуміло, ставився лозунг «національного визволення пригноблених народів», а кінцевою метою був розпад імперії.

Як газетний магнат і бізнесмен, Норткліфф не був схильний до теоретичних чи ідеологічних роздумів з національної тематики, хоча насправді все було набагато складніше. По-перше, сама Британія мала величезну колоніальну імперію, у якій процес «національного пробудження» (особливо в Індії чи Єгипті) виявився з початку ХХ ст., а по-друге, у самій метрополії визвольний рух ірландців («прокляте питання») ще з ХІХ ст. постійно загрожував цілісності Великої Британії. У такій ситуації пропаганда, заснована на гаслах «національного визволення» – справа небезпечна як двосічний меч, який може вразити не тільки противника. Розглядаючи питання суперництва великих імперій у ретроспективному плані, сучасний історик А. Міллер вводить поняття «макросистеми», яка «впродовж довгого часу залишалася внутрішньо стабільною саме тому, що, незважаючи на часті війни між сусідніми імперіями, всі вони дотримувались певних конвенціональних обмежень у своєму суперництві. Загалом вони не прагнули руйнувати одна одну...»⁵. Згадаємо також, що Габсбурзька монархія не мала колоній за морями, а тому з точки зору британських інтересів не була власне імперським суперником Британії, залишаючись при цьому необхідним складовим елементом «балансу сил» у Європі.

Європейська війна, що переросла у світову, радикально змінила ситуацію. Британським імперським політикам важко було наважитись на руйнування «системи конвенціональних обмежень», проте вони змушені були у кінці війни орудувати двосічним мечем націоналізму, хоча і вручили цей «меч» Відділу пропаганди на противника. Саме у цьому сенсі функціональний поділ пропаганди видається не просто доцільним, а й імперативно необхідним, щоб, як висловився один з проникливих англійських бюрократів В. Ведерберн, «не дуги одночасно на холодне і гаряче, підтримуючи на Сході Європи те, що ми засуджуємо на Заході»⁶. Міністерство інформації за підтримки всієї буржуазної преси прагнуло нейтралізувати незадоволення народів Ірландії і заморських британських колоній, запобігти їхнім протестам, переконати їх у тому, що панування Англії необхідне нібито для блага самих народів. У цей же час «дім Крю» на чолі з Норткліффом, поведінка якого, за словами Ллойд Джорджа, «не була санкціонована світом умовностей і пристойності»⁷, практикував «революційність на вивіз» у бік противника. У цьому сенсі можна погодитись із твердженням К. Колдера про те, що «дім Крю» мав свою думку стосовно британських воєнних цілей..., яка відрізнялась від думки Форін Офісу»⁸.

Реорганізація пропагандистського апарату свідчила про намагання роздвоїти єдину імперіалістичну ідеологію вигідно для правлячої верхівки. Така необхідність витікала не з яких-небудь теоретичних умовиводів, а з практики. У дусі традиційної «англійської нелюбові до теорії» поясненню подібних перетворень не надавали особливого значення. Єдину спробу підвести «теоретичну базу» під британську пропаганду зробив Альфред Ціммерн, і вона заслуговує на особливу увагу. Альфред Екхардт Ціммерн, англійзований єврей з німецьким корінням, розробив своєрідну «концепцію національності», яку активно пропагував у роки війни, а у 1918 році виклав у об'ємній збірці статей. Це видання було спрямоване проти «революційної пропаганди більшовизму», яка, за визнанням автора, викликала «переполох» серед прихильників «великої ліберальної традиції»⁹. І це ще одна, притому не менш важлива, обставина тих часів, яка потребує уваги. Впродовж 1917 й особливо під кінець цього року ініціативу в національному питанні («свободи малих націй», як це тоді озвучувалося) поступово перехопили російські «марксистки» (більшовики), які навіть не приховували свого прагнення «обійти» буржуазних політиків. Їх лідер (В.І. Ленін) ще напередодні війни старанно розробляв теорію національного питання. Вже тоді він зробив два принципово важливі висновки. По-перше, встановив зв'язок між національними (й антиколоніальними) рухами і класовою боротьбою пролетаріату, підкоривши їх останній у відповідності до своїх догматично марксистських переконань. По-друге – і це у даному разі найважливіше – звів право націй на самовизначення до рівня універсального принципу. В одній із довоєнних статей він особливо підкреслив, що визнаючи таке право, «не можна виділяти, наприклад, одну Бельгію, а треба брати всі пригноблені народи і в Європі... і поза Європою, тобто всі колонії»¹⁰.

Згадані вище висновки досить швидко знайшли практичне втілення. Під тиском більшовицьких Рад вимога «самовизначення народів» увійшла у Заяву про воєнні цілі Тимчасового уряду Росії від 9 квітня 1917 року. А з приходом більшовиків до влади їх програмні положення з національного питання доволі своєрідно втілювалися у державну політику більшовицької Росії, у тому числі й на міжнародній арені. Її особливістю стала свідомо ідеологізація, особливо гостро відчутна в останній рік війни. За словами одного із фундаторів радянської дипломатії, початок її діяльності пов'язаний із «періодом революційно-політичного наступу»¹¹. Одним із ефективних засобів такого наступу стала «етнічна зброя», а саме: втілення у практику міжнародних відносин «права націй на самовизначення» як універсального принципу. У зверненні до народів і урядів Антанти і США наприкінці грудня 1917 р. Народний комісаріат із закордонних справ ставив непросте для імперських політиків питання: «Чи вимагають вони разом з нами надання права націй на самовизначення народам Ельзас-

Лотарингії, Галіції, Познані, Богемії, югослов'янських областей? Якщо так, то чи згодні вони, у свою чергу, надати право на самовизначення народам Ірландії, Єгипту, Мадагаскару, Індокитаю і т.д.»¹².

Цілком зрозуміло, що подібні звернення сприймалися як небезпечна пропаганда, тому природна реакція з боку політиків обох коаліцій спочатку була ідентичною – приховати їх якнайдовше. Саме такими і були рекомендації Воєнного кабінету впродовж грудня 1917 року¹³. Але замовчування є засобом пасивної оборони; воно не могло продовжуватися безкінечно. До того ж більшовики не обмежилися пропагандою. Наприкінці грудня російська делегація прибула на переговори у Брест-Литовськ із програмою, котра включала весь ідеологічний арсенал: відмову від таємної дипломатії, гласність, демократичний мир без анексій і контрибуцій на основі самовизначення народів. Шостий пункт передбачав вирішення колоніальних питань на тих самих засадах. По суті це був замах на стабільність світового порядку і підвалини традиційної дипломатії, якій російські «максималісти» кидали серйозний виклик.

Саме так і сприймали його у Великій Британії. Один із найстаріших консервативних журналів, коментуючи термін «національне самовизначення», писав про «підступний і надзвичайно небезпечний політичний жаргон, користуючись яким більшовицькі оратори потрясли всю Європу від Атлантики до Уралу»¹⁴. З іншого боку, професор Альфред Ціммерн, що претендував на роль експерта з національного питання, констатував «великий переполох» (great stir) серед прихильників ліберальної традиції, викликаний «доктриною самовизначення у поєднанні з гаслом «ні анексіям». Вихідною точкою міркувань автора є те, що національне питання – це переважно не політичне питання; воно відноситься до сфери освіти, культури, просвіти. Подібну точку зору поділяли всі британські публіцисти. Оригінальність Ціммерна полягає у тому, що він визнає винятки із загального правила. Автор зазначає, що у реакційних державах, де немає політичних свобод, національне питання має тенденцію стати гострою політичною проблемою, в той час як у країнах «вільної демократії» такого не буває¹⁵. Щодо сучасних реалій, продовжує Ціммерн, національне питання постає у двох різних формах: для Центральної і Південно-Східної Європи це гостра політична проблема, у той час як для Британської Імперії – духовна. Перспектива розпаду Австро-Угорщини й утворення на її місці нових держав аж ніяк не радує автора, проте, підкреслює він, цей розпад неминучий через трагічні помилки і сліпоту австрійських державних діячів. Австрійському експерименту, що зазнав повного провалу, протиставляється «величний прогрес Британської співдружності націй», яка нібито відповідає за долю всієї цивілізації. Для цього протиставлення Ціммерн знаходить яскраві епітети. «Давайте повернемося, – пише він, – від цього затхлою похмурого маленького

світу з його династіями, антагонізмом, собачими умовами економічного ладу, ... від цього плоду політичної недосвідченості, тупості і гріховності минулих століть до дослідження національних проблем у більш обширному, більш сучасному світі держав, які, на щастя, не розхитані спадщиною недостойного минулого»¹⁶.

Наведені вище роздуми представника «великої ліберальної традиції» пояснюють, чому національна програма революції у Росії викликала такий переполох. Вона перекреслювала наміри британських пропагандистів «дути одночасно на холодне і гаряче» – поєднувати «революційність на вивіз» із відвертою апологетикою англійського панування у колоніях. Не даремно Ціммерн від імені всього «світлого британського світу» оголосив «найвеличнішу в історії війну» проти принципу самовизначення народів¹⁷.

Варто зазначити, що пошуки вдалої теоретичної бази займали мало місця у діяльності британських пропагандистів. Сам А. Ціммерн з перших днів війни активно співпрацював з різними пропагандистськими організаціями, зокрема у Бюро політичної розвідки Департаменту інформації. У ході реорганізації пропагандистських служб його перевели до Форін Офісу, де під керівництвом У. Тіррела у січні 1918 року сформувався відділ політичної розвідки. Сюди перейшли практично всі працівники розвідувального бюро – Дж. Гідлем-Морлі, Л. Немір, А. Тойнбі, брати Ліпери та ін. Перехід політичних розвідників, більшість із яких були відомими австрофобами, безпосередньо у Форін Офіс є сам по собі примітним. Він свідчив про переміщення ідеї розпаду Австро-Угорщини зі сфери суспільної думки у сферу офіційної політики.

Такий висновок підтверджує і призначення керівником австро-угорської секції «дому Крю» лідера антигабсбурзької суспільної думки д-р Роберта Сетон-Уотсона, який формально знаходився на службі у Медичному корпусі Королівської армії і тому не міг, як інші політичні розвідники, просто перейти у Форін Офіс. Однак, цілком зрозуміло, що між новим відділом і вказаною секцією «дому Крю» склались тісні відносини. Загалом, можна зробити висновок, що до початку 1918 року установка британських австрофобів на розпад Австро-Угорщини починає співпадати з установками політиків і дипломатів, і з цього часу ніяких суперечностей між ними не спостерігалось. Прибічники « нової Європи» були інтегровані в офіційні органи влади й офіційну пропаганду. На них покладалось важливе завдання: під прикриттям урядових заяв і переговорів «по-англійськи» реалізувати об'єктивно неминучий, але найменш бажаний і найменш «зручний» для правителів Британської Імперії політичний курс на розпад Австро-Угорщини. І хоча на Даунінг-стріт показово старанно відмежовувались від пропаганди, діяльність її організаторів знаходилась під пильною увагою.

5 січня 1918 р. Д. Ллойд Джордж, виступаючи перед делегатами Британського Конгресу тред-

юніонів, офіційно заявив, що Британія не прагне розпаду Австро-Угорщини. Цей виступ, відомий як «Промова Ллойд Джорджа», був суто пропагандистським актом, розрахованим на широке сприйняття як у самій Британії, так і за її межами. Показовим у цьому сенсі є такий факт: через годину після проголошення воєнних цілей Ллойд Джордж викликав відомого журналіста (завідувача іноземним відділом газети «Таймс») і не менш знаного на той час пропагандиста, одного з лідерів антигабсбурзького руху, Генрі Вікгема Стіда для роз'яснення своєї промови, особливо деяких її пунктів стосовно Австро-Угорщини. Розмова переконала відомого журналіста в тому, що австрофільські заяви внесені у текст промови з тактичних міркувань, а вся промова – уміла страгатагема¹⁸.

Викриття дипломатичної хитрості британського уряду зовсім не входило у плани Стіда. Він запевнив прем'єр-міністра, що «Таймс» не буде піддавати критиці основний зміст промови, але стосовно певних часткових питань матиме власне судження. 7 січня газета опублікувала повний текст промови, назвавши її найважливішим державним документом з початку війни.

Найважливішим досягненням неофіційної «дипломатії» Г. Стіда була організація італійсько-югославських переговорів у Лондоні, наслідком яких став договір – Римський пакт. З італійського боку його підписав делегат «Парламентського комітету за об'єднання всіх пригноблених народів Австро-Угорщини» Андреа Торре, а з югославського – голова Югославського комітету А. Трумбіч. Підписана 7 березня угода фіксувала «невід'ємне право повної політичної й економічної незалежності» народів, які цього прагнуть, і визнавала Габсбурзьку монархію основною перешкодою реалізації цього права. Обидві сторони погодились, що об'єднання югославів і завершення національного об'єднання Італії представляють взаємний життєво важливий інтерес. Вирішення територіальних питань на основі «принципу національності» відкладалось до післявоєнного часу.

Римський пакт носив кон'юнктурний характер і не став у подальшому основою італійсько-югославських відносин. Однак, для британців цей компроміс при всій своїй неофіційності створював умови для активізації антигабсбурзької пропаганди. І хоча політики не хотіли будь-яким чином бути причетними до угоди, у якій проголошувалось «невід'ємне право повної політичної й економічної незалежності», проте використати її побічно цілком відповідало традиціям англійської дипломатії. Австро-угорська секція Дому Крю розгорнула активну діяльність зимою 1917-1918 років. Перш за все, Р. Сетон-Уотсон підготував декілька меморандумів про пропаганду, у яких він характеризував особливості внутрішньої структури Габсбурзької імперії, її зовнішньополітичне становище, стан національного питання тощо. На основі проведеного аналізу розроблялась стратегія психологічної війни, стрижнем якої було використання національних прагнень

народів імперії. Враховуючи великий досвід та знання Сетон-Уотсона і Стіда, підготовка була закінчена швидко, і керований ними підрозділ чекав лише сигналу, щоб розпочати «політичний наступ».

Проте пропагандистська активність стримувалась через політичну невизначеність у верхах, де ніхто не наважувався використати на повну силу найпотужнішу зброю проти Габсбурзької імперії – гасло національного визволення її народів (чехів, південних слов'ян, частково італійців, румунів і поляків). Наприкінці лютого в ході переписки між Норткліффом і Бальфуrom, міністром закордонних справ Британії, визначалась загальна лінія пропаганди, спрямованої на Австро-Угорщину. Керівництво «дому Крю» наполегливо намагалось отримати офіційний дозвіл на апелювання до «пригнічених народів»¹⁹. У своєму листі Норткліфф пропонував «зламати міць Австро-Угорщини, як найслабшого члена спілки недружніх держав шляхом підтримки та заохочення всіх налаштованих проти Німеччини народів і прихильників Антанті». Норткліфф доводив, що такий шлях – єдиний правильний для союзників. Одним із важливих аргументів був той факт, що з 30-ти мільйонів населення Австрії менше 1/3 склали австрійські німці, дружні до Німеччини, а решта 2/3 були поляками, чехами, словаками, румунами, італійцями і південними слов'янами, які активно або пасивно проявляли ворожість до Німеччини. Подібна ситуація склалась і в Угорському королівстві. Таким чином, «германофільська меншість панує над антинімецькою більшістю».

Варто підкреслити, що листи Норткліффа були переконаливими, адже 5 березня 1918 року врешті-решт воєнний кабінет вирішив: дім Крю повинен вести пропаганду за умови не давати ніяких обіцянок народам Австро-Угорщини щодо їх повної незалежності. Таке рішення залишалося в силі до кінця війни, обмежуючи діяльність пропагандистів.

Слід також звернути увагу, що, захопившись виконанням специфічних пропагандистських завдань, Норткліфф, Стід і Сетон-Уотсон, які, за словами К. Колдера, страждали манією величі та «духом хрестоносців», не помічали, або робили вигляд, що не помічають, основну складність своєї роботи²⁰. Вона полягала у тому, як розмежувати ідею звільнення народів Центральної і Південно-Східної Європи від таких самих прагнень до свободи у народів Британської імперії. Тому від політиків, які добре розуміли становище не лише Австро-Угорщини, але і «своєї» імперії, вимагали неможливого – проголосити Англію поборницею національного звільнення. Нові історичні умови не сприяли тим, хто прагнув увіковічнити колоніальне панування Британії. Врешті-решт, пропаганда формує погляди не тільки тих, на кого вона спрямована, але й тих, хто її веде. Тому, цілком імовірно, що деякі британські австрофоби, сповідуючи ідею національного звільнення, стали жертвами власної пропаганди.

Одним із перших службових кроків лорда Норткліффа було відрядження В. Стіда і Р. Сетон-Уотсона до Італії, де вони представляли Дім Крю на Конгресі представників пригноблених Габсбургамінародів у травні 1918 року. Виступаючи перед зібранням, Стід запропонував проголосити від імені Конгресу наступне: прагнення народів до незалежності є вираженням їх волі, і в такому вигляді країни Антанті повинні визнати її без будь-яких гарантій. Така заява була різко розкритикована членами комісії, особливо поляками, які цілком справедливо назвали її «нічим не гарантованою платонічною декларацією»²¹. Крім того, під час дискусії представнику «дому Крю» доцільно нагадали про становище пригноблених народів Антанті, зокрема ірландців. Пізніше Стід виступив з дещо оновленим формулюванням і заявив, що не тільки Британія, але і Франція готова визнати проголошення незалежності народів Австро-Угорщини у такій формі. При цьому Стід робив вигляд, що він уповноважений робити офіційні заяви і як доказ продемонстрував довірчий лист від Норткліффа. У подальшому виявилось, що мова йшла не про визнання незалежності, а лише готовність «взяти до відома» проголошену Конгресом декларацію незалежності. Стало також відомо, що Стід «приєднав» Францію до своєї заяви без відома присутнього на Конгресі її представника Франклін-Буйона. Останній досить різко засудив англійського колегу.

Хитрощі представника «дому Крю» були остаточно викриті, коли виявилось, що ніяких офіційних повноважень він не мав. Більше того, під тиском англійського посла в Італії Р. Родда, занепокоєного самодіяльністю Стіда, останній був змушений чітко і ясно пояснити свою позицію на Конгресі: «Я не представляю Англію. Я присутній тут тільки як англієць, який знає дещо про Австрію і пригнічені нею народи, але я не представляю нікого, крім самого себе»²². Дану заяву Стід зробив дуже вчасно, і британські політики не забарилися використати її. Відповідаючи на численні запитання у палаті громад з приводу поїздки Стіда і Сетон-Уотсона у Рим вони поклали всю відповідальність на лорда Норткліффа й особливо підкреслювали неофіційність Конгресу. Така обережність цілком зрозуміла, враховуючи, що якраз під час його роботи у парламенті відбувались дебати стосовно розповсюдження військової повинності в Ірландії, і Вестмінстерський палац здригався від гнівних промов ірландських націоналістів. Останні швидко і різко реагували на будь-яку згадку про югославів, чехів та інших народів імперії Габсбургів з метою нагадати англійським «поборникам свободи» про власний «задній двір». У подібній ситуації зрозумілим було намагання офіційних осіб відмежуватися від пропагандистів і представляти участь у роботі Римського конгресу їх особистою справою.

Варто зазначити, що позиція відомих британських австрофобів, включених у пропагандистський апарат, не залишалась незмінною. Очевидно, перед

поїздкою в Рим Сетон-Уотсона і Стіда переконали у тому, що гасло «розпаду Австрії» не відповідає британським інтересам. У всякому разі Стід заявив на пленарному засіданні Конгресу: «Розпад Дуалістичної монархії не потягне за собою розпад всього організму, а звільнить живі тіла від жорстокого поневолення»²³. Таким чином, представники Дому Крю чітко дали зрозуміти, що вони за усунення Габсбургів, але у той же час за збереження політичного об'єднання у Центральній Європі.

23 травня 1918 року газета «Таймс» опублікувала виступ заступника міністра закордонних справ Р. Сесіля, у якому він одобрив постанови Конгресу про розпад Габсбурзької монархії і висловився за «переоб'єднання її частин у певній формі». Він також говорив про «деяку велику федерацію, за допомогою якої у Центральній Європі будуть підтримуватись принципи європейського державного устрою»²⁴. У той же день, 23 травня, щотижневик «The New Europe» розмістив статтю Сетон-Уотсона, у якій досить туманні ідеї Сесіля конкретизувались у проєкті створення Балканської конфедерації та інших політичних об'єднань²⁵. Зрештою, у Лондоні змушені були визнати крах Габсбурзької монархії і не відмовились зберегти свій вплив у Центральній та Південно-Східній Європі. Це завдання покладалось на Дім Крю, діяльність якого майстерно спрямовувалась політичною верхівкою.

На заключному етапі війни пропаганда країн Антанти, заохочуючи націоналістичну еміграцію чехів, югославів, поляків і румунів, розвернула психологічну війну більшою мірою на італо-австрійському фронті. Стосовно її ефективності слід у першу чергу зазначити, що її основа була більш ніж сприятливою. Вістрія пропаганди було націлене на австрійську армію, яка, як вірно підмітив військовий історик Г. Ротенберг, точно відображала національний склад Габсбурзької імперії. З одної тисячі військових 267 були австрійцями, 223 угорцями, 135 чехами, 85 поляками, 81 українцями, 67 хорватами і сербами, 64 румунами, 38 словаками, 26 словенцями і 14 італійцями²⁶. Тому не дивно активізація Антанти у сфері пропаганди викликала серйозне хвилювання ворожого командування.

Роль Дому Крю у спільній пропаганді союзних держав проти Австро-Угорщини визначити не просто. У будь-якому випадку 16 травня Ллойд Джордж писав Норткліффу: «Мені здається, що Ви організували блискучу роботу по організації австрійської пропаганди...»²⁷. Цікаво, що кількома днями раніше прем'єр-міністр зізнався у палаті громад: «Наша пропаганда коштує стільки, що я навіть не намілюсь сказати»²⁸. Очевидно, що пропагандистське забезпечення позицій британського імперіалізму вимагало немалого витрат.

Підкреслимо і те, що на заключному етапі війни антигабсбурзький напрямок у британській суспільній думці було інтегровано у пропагандистський апарат. Таким чином, британські політики ще раз продемонстрували вміння не тільки маніпулювати

суспільною думкою, але й ставити її на службу інтересів правлячої верхівки, зокрема для вирішення важливої зовнішньополітичної задачі.

¹Сахновська У.Є. Особливості функціонування британського міністерства інформації в умовах двох світових воєн / Уляна Євгенівна Сахновська // Придніпровські соціально-гуманітарні читання. Матер. III всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю. (м. Дніпропетровськ, 29 листопада 2014 р.): у 4-х частинах. – Д.: ТОВ «Інновація», 2014. – Ч. 2. – С. 169-172.

²Great Britain. Cabinet office. War cabinet memoranda. General index of G.T. Papers 1-8412 / 1916 dec. – 1919 oct. / L. 1979. – P. 101.

³Taylor A. J. P. Beaverbrook / Alan John Taylor. – L.: Hamish Hamilton, 1972. – XVII, 712 p. – P. 138.

⁴Taylor M. Ph. – The Projection of Britain. British overseas publicity and propaganda, 1919-1939 / Philip M. Taylor. – Cambridge: Cambridge University Press, 1981. – P. 157.

⁵Миллер А. Империя Романовых и национализм: эссе по методологии исторического исследования / А. Миллер. – М.: НЛЮ, 2006. – С. 41.

⁶Taylor M. Ph. – Op. cit. – P. 296.

⁷Ллойд Джордж Д. – Военнымемуары: в 6 томах: Пер. с англ. / Дэвид Ллойд Джордж – М.: Соцэкгиз, 1934. – Т. V. – С. 422.

⁸Calder K. J. Britain and the Origins of the New Europe 1914-1918 / Kenneth J. Calder. – Cambridge: Cambridge University Press, 1976. – P. 177.

⁹Zimmer A. E. Nationality and Government with other war-time essays / Alfred Eckhard Zimmer. – L., 1918. – XXIV, 364 p. – P. XIV.

¹⁰Ленин В. Полное собрание сочинений / В. Ленин. – М.: Издательство политической литературы, 1969. – Т. 26 (Июль 1914 – август 1915). – С. 302.

¹¹Чичерин Г. Статьи и речи по вопросам международной политики / Г. Чичерин. – М.: Соцэкгиз, 1961. – С. 98-99.

¹²Документы внешней политики СССР. – М.: Госполитиздат, 1957. – Т. 1. – С. 68-69.

¹³Cabinet Office subject index of War Cabinet minutes. – Vol. 40. January 1 – March 30 1918. – L., 1969. – P. 24.

¹⁴Aston G. "Jargon" in the Great War / G. Aston // Nineteenth century and After. – February 1918. – Vol. LXXXIII. – P. 605.

¹⁵Zimmer A. E. – Op. cit. – P. 55.

¹⁶Ibid. – P. 73.

¹⁷Ibid. – P. XXIII.

¹⁸Steed H. W. Through Thirty Years 1892 – 1922. A personal narrative: In 2 vols / Henry Wickham Steed – L.: Heinemann, 1924. – Vol. 2. – P. 180.

¹⁹Стюарт К. Тайны дома Крю. Английская пропаганда в мировую войну 1914-1918 гг. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: militera.lib.ru/h/stuart_c/index.html.

²⁰Calder K. J. – Op. cit. – P. 179.

²¹Pulaski M. Z dziejow genezy "Europywarsalskiej". Wspolpracaslovianzachodnich I poludniowych w

ostatnimetapie I wijnyswiatowej/ Michał Pułaski. – Wrocław: Ossolineum, 1974. – S. 58.

²²Fest W. Peace or partition? The Habsburg Monarchy and British policy 1914-1918 / W. Fest. – New York: St. Martin's, 1978. – XIV. – P. 221-222.

²³May A.J. The Passing of the Habsburg Monarchy 1914 – 1918 / A.J. May. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1966. – Vols 1-2. – P. 598.

²⁴Taylor A. English history 1914-1945 / A. Taylor. – Oxford: Oxford University Press, 1965. – XXVII. – P. 430.

²⁵Seton-Watson R. Europe in the Melting-pot / R. Seton-Watson. – L.: Macmillan, 1919. – XIII. – P. 180.

²⁶Rothenberg G. The Habsburg army in the First World War: 1914 – 1918 / G. Rothenberg. – In: The Habsburg Empire in World War I. – N. Y., 1977. – P. 74-75.

²⁷Стюарт К. – Вказ. праця. – Режим доступу: militera.lib.ru/h/stuart_c/index.html.

²⁸Great Britain. Parliament. House of Commons. Parliamentary Debates. Official Report. – London, 1914-1919. – ser. 5. – vol. 100, 104, 109. – cols. 2001-2008; 42, 61, 75, 122; 952-954. – Vol. 104. – Col. 122.

УДК: 323.21:[32:316.46](477)

© Аліна Тодоріко
(м. Чернівці)

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ДОВІРИ ДО ПОЛІТИЧНИХ ЛІДЕРІВ В УКРАЇНІ

В статті розглянуто основні соціокультурні фактори, що впливають на становлення та формування довіри до політичних лідерів, а саме дані чинники включають в себе психологічний аспект лідерства, тобто якими якостями та рисами характеру, повинен володіти політичний лідер, що означає харизматичний лідер для українських громадян; особливості суспільного розвитку, історичних подій як минулого так і подій сьогодення, політичних процесів, що вплинули на становлення політичної системи, специфіка менталітету різних регіонів та відносини в соціумі де функціонує політичний лідер надає нам можливість дослідити соціальний, культурний та історичний чинник формування довіри. Акцентовано увагу на комунікативно-інформаційному фактору, що активно впливає на динаміку довіри до політичного лідера, що зумовлено посиленню впливу ролі ЗМІ, а особливо телебачення та Інтернет ресурсів, через політичну рекламу чи інші піар методи на формування політичної довіри до конкретного політичного лідера.

Ключові слова: довіра, політична довіра, лідер, політичний лідер, харизма, харизматичність.

Todoriko A.D. Sociocultural factors of forming trust to the political leaders. In the article analyzes the major socio-cultural factors that affect the origin and the formation of trust to the political leaders, namely this factors include the psychological aspect of leadership is what qualities and traits should have a political leader, which means a charismatic leader for Ukrainian citizens; features of social development, historical events as of the past and present political processes that influenced the formation of the political system, the specifics of the mentality of the various regions and relations in society where functioning political leader gives us the opportunity to investigating the social, cultural and historical factor in the formation of trust. Attention is focused on communicative and informational factor that actively influences the dynamics of trust to the political leaders, due to the influence the role of the media, especially television and Internet

resources through political advertising or other PR methods for the formation of political trust to specific political leader.

Keywords: trust, political trust, leader, political leader, charisma, charisma.

Тодоріко А.Д. Соціокультурні фактори формування довіри к політическим лидерам. В статье рассмотрены основные социокультурные факторы, влияющие на становление и формирование доверия к политическим лидерам, а именно данные факторы включают в себя психологический аспект лидерства, то есть какими качествами и чертами характера, должен обладать политический лидер, что означает харизматичный лидер для украинских граждан; особенности общественного развития, исторических событий как в прошлом так и событий настоящего, политических процессов, которые повлияли на становление политической системы, специфика менталитета различных регионов и отношения в социуме где функционирует политический лидер дает нам возможность исследовать социальный, культурный и исторический фактор формирования доверия. Акцентировано внимание на коммунікативно-інформаційном факторе, который активно влияет на динамику доверия к политическому лидеру, что обусловлено усилением влияния роли СМИ, особенно телевидение и Интернет ресурсов, используя политическую рекламу или иные пиар методы на формирование политического доверия к конкретному политическому лидеру.

Ключевые слова: доверие, политическое доверие, лидер, политический лидер, харизма, харизматичность.

Постановка наукової проблеми та її значення. Актуальність даного дослідження полягає в тому, що феномен лідерства, особливі якості лідера, його діяльність впливають на формування довіри з боку певної групи населення чи ж усього суспільства країни. Для українського суспільства проблема розуміння політичного лідера являється гос-